

Er is niet enkel het ogenblik van het opduiken, er is ook de vraag naar de opties. Welke hadden voorrang, welke kwamen helemaal niet aan uitvoering toe? Een belangrijk middel om dat beleid te vatten is nagaan welk het gewicht was van elk der sectoren, met andere woorden hun aandeel in het budget. De meest aangewezen bronnen zijn hiervoor de stadsrekeningen, die echter heel wat problemen stellen. Dit relatief gewicht der sectoren of hun ontstaan zelf werd beïnvloed door externe factoren, waarvan de belangrijkste het aantal bewoners is.

Persoonsgebonden motieven bij de stedelijke initiatiefnemers speelden ook bij het ontstaan of instandhouden van collectieve voorzieningen. Ze konden gaan van religieuze en morele bewogenheid tot angst voor infectie en hinder door milieuvervuiling. De motieven konden liggen in de ideologische sector, beïnvloed bijvoorbeeld door het Romeins recht of het concilie van Trente of door mercantilistische of fysiocratische inspiraties. Deden de initiatiefnemers aan belangenbehartiging van de deelgroep waarvan zij de emanatie waren, of waren hun initiatieven ingegeven door de zorg voor sociale orde en veiligheid of hadden ze daarentegen een politiek-ideologische of sociaal-regulerende bedoeling? Tenslotte kunnen ook minder altruïstische motieven als winstbejag en sociaal-economische promotie meegespeeld hebben.

De aan- of afwezigheid van concurrenten binnen de stad (heer, vorst, adel, kerkelijke instellingen, burgers in de spontane periode), de fluctuerende krachtsverhoudingen en het bestaan van andere steden in de regio, dit alles speelde een rol in de kansen op het ontstaan van een gediversifieerd dienstbetoon. De vraag naar de 'gelijkberechtiging' in de sociale voorzieningen kwam aan bod, evenals de vraag in hoeverre het imago van de superioriteit van de stedelijke service aan de werkelijkheid beantwoordde. Tenslotte bleek dat men ook toen voor de keuze stond tussen privatisering en collectiviteitsbeheer. Uiteindelijk beaamt Prevenier voorzichtig de vraag of er wel een beleid en een bewuste keuze was ten aanzien van de collectieve voorzieningen.

G. Maréchal

J. Michman en T. Levie, ed., *Dutch Jewish History. Proceedings of the [Second] Symposium on the History of the Jews in the Netherlands, November 28-December 3, 1982, Tel-Aviv-Jerusalem* (Tel-Aviv: Tel-Aviv University, Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem-The Institute for Research on Dutch Jewry, Distributed by Amphora Books, 1984, viii + 568 biz., ISBN 965 222 036 1).

De geschiedschrijving over de joden in Nederland vertoont merkwaaardige lacunes. Er bestaan wel veel detailstudies, maar de weinige pogingen tot synthese zijn verouderd. De verklaring voor dit snel geconstateerde feit is waarschijnlijk eenvoudig: men moet wel van heel wat markten thuis zijn om de joodse gemeenschappen in ons land gedurende bijna vier eeuwen adequaat te kunnen beschrijven. Hun veranderende religieus-culturele identiteit, onderlinge verhoudingen, betrekkingen met joodse gemeenschappen elders in de wereld, en hun relatie tot de christelijke omgeving zijn onmisbare facetten. Het is, dunkt mij, geen bewijs van zelfoverschatting, wanneer niet-joden — hoewel meestal niet voldoende geëquipeerd met de benodigde instrumenten zoals kennis van de oude talen der joodse gemeenschappen, hun religie

en traditie — zich toch met hei joodse verleden occuperen. Een existentiële behoefte drijft ook niet- (orthodoxe) joden naar het zoeken der wortels van het deels gescheiden, deels gemeenschappelijke verleden van joden' en christenen. Vanuit de politieke actualiteit niet alleen, maar ook uit behoefte tot beter begrip van de eigen, bijbelse en theologische, traditie wordt de aandacht gericht op deze bijzondere groep. Holocaust en modern antisemitisme geven hieraan een extra-dimensie en een nieuwe urgentie.

Een stimulans voor individueel en collectief historisch onderzoek op dit terrein betekende de oprichting, onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse academie van wetenschappen, van de commissie voor de geschiedenis van de joden in Nederland, onder het actieve voorzitterschap van I. Schöffner. In 1980 organiseerde de commissie een succesvol internationaal congres te Amsterdam waarvan de papers deels werden gepubliceerd in de *Studio Rosenthaliana* (1981) i (zie *BMGN*, XCVII (1982) 315). Twee jaar later vond het volgende congres plaats, in Israël, waar J. Michman de enthousiaste organisator was. Onder diens stimulerende leiding worden, zoals bekend, sinds 1975 de *Studies on the History of Dutch Jewry* (in het Hebreeuws) uitgegeven. Michman is, samen met de Amsterdamse historica Tirtsah Levie, de redacteur van de gebundelde voordrachten welke vlak voor het derde symposium (november 1984 te Amsterdam) het licht zagen. Editor Michman, aan wie het nieuwe elan in de geschiedschrijving over de joden in Nederland in belangrijke mate is te danken, opent de bundel met een uiterst nuttig essay over 'Historiography of the Jews in the Netherlands' (7-29), waarin hij een viertal desiderata voor een integrale geschiedschrijving formuleert: demografie, contacten met joden in andere landen, de invloed van de binnenlands-politieke ontwikkeling in Nederland op de positie van de joden — waarin de schrijver ondermeer de beroemde concept-'remonstrantie' van Hugo de Groot, terecht, in een ander perspectief plaatst dan voorheen veelal is gedaan —, en de invloed van de Nederlandse situatie op de interne gang van zaken bij de joodse gemeenschappen.

Het is natuurlijk onmogelijk alle 27 daaropvolgende bijdragen aan deze bundel op gelijke wijze recht te doen wedervaren. Het zijn artikelen van gevestigde autoriteiten en van nieuwkomers; diepgaande studies en voorlopige verslagen van lopend onderzoek. Vrijwel alle zijn van hoog gehalte. Als we de wensen van Michman sr. als richtpunten nemen, kunnen we de volgende clusters signaleren: R. Cohen geeft een goede voorzet voor verdere historische studie in 'Boekman's Legacy. Historical Demography of the Jews in the Netherlands' (519-540). In thematisch opzicht vormt het artikel van Ineke Brasz een overgang: 'The Influence of Economic and Demographic Developments on a Small Jewish Community between 1870 and 1930' (541-550). Het betreft een 'case study' gebaseerd op haar onderzoek naar de gemeente in Culemborg waarvan inmiddels de resultaten in boekvorm zijn verschenen. Andere bijdragen over de economische rol van de joden in de 'mediene' zijn die van B. W. de Vries 'A Corner of Jewish Economic History. Activities of Jews in the Dutch Textile Industry in the 19th Century' (293-304), J. Arnon 'The Jews in the Diamond Industry in Amsterdam' (305-313) en, tot op zekere hoogte, Selma Leydesdorff 'In Search of the Picture. Jewish Proletarians in Amsterdam between the Two World Wars' (315-333). Deze laatste bijdrage gaat bewust uit van een ander — eveneens vooringenomen? — standpunt dan Jaap Meijer die de 'assimilanten' als brekers met joods geloof en joodse cultuur ziet. J. I. Israel, wiens oeuvre hier geen introductie behoeft, wijdt met gebruikelijke degelijkheid een studie aan 'The

Changing Role of the Dutch Sefardim in International Trade, 1595-1715' (31-51).

De wederzijdse beïnvloeding van joodse en niet-joodse gemeenschappen komt in enkele belangwekkende bijdragen aan de orde. I. Schöffer toont in 'Abraham Kuyper and the Jews' (237-259) in een genuanceerd betoog aan, dat de antisemitische uitlatingen van de grote calvinistische voorman, hoe ook begrepen, toch eigenlijk niet meer dan een storm in een glas water waren. De toen kennelijk nogal onevenwichtige Kuyper was in de jaren zeventig blijkbaar meer anti-liberaal dan anti-joods gezind. Portretten van leidende joodse figuren worden geschetst door S. E. Bloemgarten 'Henri Polak. A Jew and a Dutchman' (261-278) en door M. Eliav 'Jacobus Kann as a Zionist Leader' (491-507).

De contacten met andere joodse gemeenschappen komen aan de orde in de artikelen van G. Nahon en anderen. Van algemeen belang, ook voor de verhouding tussen joden en christenen is de studie van Y. Kaplan over de ban: 'The Social Functions of the *Herem* in the Portuguese Jewish Community of Amsterdam in the Seventeenth Century' (111-155).

De jaren dertig en veertig komen, vanuit diverse perspectieven benaderd, in nog andere bijdragen aan bod dan welke hierboven al werden vermeld. J. van Weringh behandelt 'A Case of Homicide in the Jewish Neighbourhood of Amsterdam 1934. Reactions in Dutch Society' (335-345), een artikel waarin het zedenmisdrif tegen de achtjarige joodse Sara Beugeltas centraal staat. De dader, een 21-jarige joodse recidivist, werd pas na een paar dagen gearresteerd. Angst en onrust uitte zich in samenscholingen. Van antisemitisme blijkt naar aanleiding van deze zaak niets. Het geval is ook uit algemeen crimineel-historisch oogpunt zeer interessant (en niet alleen maar om de consequente wijze van strafteuitlegging — vergeleken met die in onze dagen). Het dossier van deze zaak is, althans was in 1982, zoek: het is hoog tijd dat grote zorg aan de strafrechterlijke archieven gaat worden besteed! D. Michman schetst in een aangrijpende studie 'Problems of Religious Life in the Netherlands during the Holocaust' (379-399; noot 29 op bladzijde 385 is weggevallen).

Mede dank zij de financiële steun van enkele subsidiënten zijn de acta van het tweede congres toegankelijk voor een internationaal publiek — dat overigens wel gebaat zou zijn geweest bij de toevoeging van een index. De bundel ontleent zijn waarde niet alleen aan veelal uitstekende en boeiende historische werkstukken, maar ook aan de nieuwe wegen die sommige auteurs zijn ingeslagen. Het is te hopen dat de waardevolle resultaten van het derde congres in een vergelijkbare vorm ter beschikking zullen kunnen komen.

A. H. Huussen jr.

R. Rentenaar, *Vernoemingsnamen. Een onderzoek naar de rol van de vernoeming in de Nederlandse toponymie* (Dissertatie Amsterdam 1984, Publikaties van het P. J. Meertens-instituut V; Amsterdam: P. J. Meertens-instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde, 1984, xx + 447 blz., f49,-).

Met deze lijvige studie promoveerde Rob Rentenaar op 26 juni 1984 aan de Universiteit van Amsterdam tot doctor in de letteren. Rentenaar onderzoekt één type plaatsnaamvorming, namelijk de vernoemingsnamen, een term die de meesten wel-